

ТРАСОЛОГИЯ ЭКСПЕРТИЗА ТАДҚИҚОТИДА ОДАМ ТИШ
ИЗЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

Эргашев Дилмурод Баходиржон ўғли
Курсант, ИИБ Академияси 3-босқич курсанти

Аннотация: Мазкур мақолада трасология экспертизаси доирасида одам тиш изларининг криминалистика аҳамияти ёритилган. Айниқса, тиш излари орқали жиноят содир этган шахсни аниқлаш имкониятлари, далилларни қайд этиши ва уларни илмий асосда таҳлил қилишнинг методик жиҳатлари ўрганилган. Шунингдек, халқаро тажрибада тиш изларидан фойдаланиш усуллари ва уларнинг натижадорлиги мисоллар асосида кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: трасология, тиш изи, криминалистика, экспертиза, идентификация, суд-тиббий экспертиза.

Аннотация: В данной статье рассматривается криминалистическое значение следов зубов в рамках трасологической экспертизы. Особое внимание уделено возможностям установления личности преступника по зубным следам, методическим аспектам фиксации улик и их научного анализа. Также на основе примеров рассматриваются методы использования зубных следов в международной практике и их эффективность.

Ключевые слова: трасология, след зубов, криминалистика, экспертиза, идентификация, судебно-медицинская экспертиза.

Abstract: This article explores the forensic significance of bite marks within the framework of trace evidence examination. Particular focus is given to the identification of perpetrators through bite marks, the methodological aspects of recording evidence, and its scientific analysis. The article also reviews methods of utilizing bite marks in international practice and their effectiveness, supported by examples.

Keywords: trace evidence, bite mark, forensics, examination, identification, forensic medical examination.

КИРИШ

Трасология — бу жиноят жойида қолган изларни ўрганиш ва уларни шахс ёки объект билан боғлашга йўналтирилган криминалистиканинг муҳим бўлиmidир. Одам тиш излари трасологик объект сифатида айниқса зўравонлик билан боғлиқ жиноятларда, масалан, зўрлаш, жисмоний тажовуз, болаларга нисбатан зўравонлик ва бошқа ҳолатларда муҳим аҳамият касб этади. Улар кўпинча терида, овқат маҳсулотларида, кийим-кечакда ёки бошқа юмшоқ юзаларда пайдо бўлади.

Трасология криминалистиканинг изларни ўрганиш билан шуғулланувчи тармоғи бўлиб, жиноят жойида қолган излар орқали гумондорни аниқлашда катта аҳамиятга

эга. Бундай излар ичида одам тиш излари алоҳида ўринни эгаллайди. Тиш излари кўпинча терида, овқатда, пластилинда, юмшоқ металлларда, кийим-кечакда ёки бошқа юмшоқ юзаларда қолади. Улар воқеа жойида содир бўлган воқеани реконструкция қилишда, жиноятнинг хусусиятини аниқлашда ва жиноятчини фош этишда муҳим далил сифатида хизмат қилади.

Тиш изларининг трасологик хусусиятлари. Одам тиш изи махсус морфологик тузилишга эга бўлиб, ҳар бир шахснинг тиш тартиби, шакли, тишлар орасидаги масофа, тишларнинг шикастланиш ҳолати каби элементлар орқали идентификация қилиш имконини беради. Бу излар одатда овал ёки ярмойил шаклида бўлади.

Тиш изларини қайд этиш ва экспертиза қилиш методлари: Тиш изларини қайд этишда қуйидаги усуллар қўлланилади:

Рақамли ва аналог фототасвирлар олиш;

Гипссимон қолиплар тайёрлаш;

Теридаги изларни УВ ёки ИР нурланиш ёрдамида аниқлаш;

Биологик намуналарни ДНК таҳлилига юбориш.

Тиш излари орқали шахсни аниқлаш имкониятлари:

Тиш излари орқали шахсни аниқлашда қуйидаги босқичлар мавжуд:

Тиш изи билан гумондорнинг стоматологик харитасини таққослаш;

Эксперт хулосасига асосланган идентификация;

Кўшимча изоҳлар учун суд-тиббий эксперт билан ҳамкорлик.

Трасология экспертизаси суд-криминалистик амалиётда излар орқали шахсни аниқлашда асосий методлардан биридир. Ушбу мақолада одам тиш излари трасологик далил сифатида қандай қайд этилиши, таҳлил қилиниши ҳамда шахсни аниқлашда қандай рўл ўйнаши ҳақида фикр юритилади. Тиш изларининг морфологик хусусиятлари, экспертиза қилиш усуллари, таҳлил методлари ва халқаро тажриба асосида уларнинг криминалогик аҳамияти ёритилади. Ҳар бир инсоннинг тиш тузилиши ягона бўлиб, бу уларнинг изларини бошқа шахсларникидан фарқлаш имконини беради. Тиш изининг асосий белгилари:

Тишлар сони ва жойлашуви (диастема ёки тишлараро бўшлиқлар мавжудлиги);

Тишларнинг шакли (юмалоқ, учли, носимметрик);

Тишларнинг ясалган ёки синган бўлиши;

Юқори ва пастки жағ изларининг нисбати.

Тиш излари ўзига хос симметрик ёки асимметрик белгилар орқали экспертиза давомида шахсга боғланади. Тиш изларини қайд этиш ва экспертиза қилиш босқичлари. Одам тиш изларини ўрганишда қуйидаги босқичлар муҳим:

а) Тиш изларини топиш ва қайд этиш

Тиш изи пайдо бўлган юзани кўздан кечириш;

Изни юқори аниқликда сураатга олиш (ўлчов воситаси билан);

Гипссимон қолиплар олиш — айниқса чуқур изларда фойдали;

Рақамли 3D моделлаштиришдан фойдаланиш.

б) Изларни лаборатория шароитида таҳлил қилиш

20-May, 2025-yil

Издаги биологик материални (тук, тери хужайраси, тупурик) ажратиб олиш;
ДНК таҳлилини ўтказиш;

Тиш изи ва гумондорнинг стоматологик картасини солиштириш;

Ўзаро мослик даражасини баҳолаш.

Тиш излари асосида шахсни аниқлаш имкониятлари

Тиш излари орқали қуйидаги идентификация турлари амалга оширилади:

Позитив идентификация — 100% мослик билан шахс аниқланади;

Эксклюзия — гумондорнинг из билан ҳеч қандай алоқаси йўқлиги аниқланади;

Баҳоловчи хулоса — мавжуд белгилар асосида тахминий хулоса берилади.

Суд жараёниларида экспертнинг тиш изи асосидаги хулосаси гувоҳлик ва бошқа далиллар билан мустаҳкамланади.

Тиш изларининг қўлланилиши бўйича халқаро тажриба

АҚШ ва Буюк Британия тажрибаси:

Форенцик одонтология алоҳида илмий соҳа сифатида ривожланган;

Суд-тиббий экспертлари стоматологлар билан ҳамкорликда ишлайди;

Маълумотлар базасида стоматологик профиллар сақланади;

Одам жасади таниб бўлмайдиган ҳолатга келганда, фақат тишлар орқали идентификация қилинади.

1975-йилда АҚШда Теодор Бандининг иши — гумонланувчининг тиш излари қурбон танасида топилган бўлиб, асосий далил сифатида ишлатилган ва уни оқлашнинг иложи бўлмаган.

Ўзбекистонда тиш излари бўйича амалиёт ҳолати. Ўзбекистон криминалистикаси тизимида ҳам трасологик излар билан ишлаш бўйича замонавий усуллар жорий этилмоқда. Аммо тиш излари бўйича алоҳида йўналиш ҳали тўлиқ шаклланмаган. Экспертлар учун махсус малака ошириш курслари, стоматологик база яратиш ва лаборатория техникасини янгилаш зарур. Одам тиш излари жиноятларни фош этишда ишончли ва ноёб трасологик далил ҳисобланади. Ҳар бир инсоннинг тиш тузилишининг ўзига хослиги уни шахсни идентификация қилишда муҳим омилга айлантиради. Замонавий технологиялар, эксперт методикаси ва халқаро тажрибанинг ўрганилиши тиш излари асосида аниқликни оширади. Ўзбекистон тажрибасида бу йўналишни ривожлантириш зарурияти мавжуд.

тиш изларининг ноёблиги ва идентификация учун аҳамияти:

Ҳар бир одамнинг тиш тузилиши, тишларнинг жойлашуви, ағиниш даражаси ва бошқа морфологик хусусиятлари индивидуал бўлиб, бу уларни бармоқ излари каби шахсни аниқлашда ишлатиш имконини беради.

Трасологияда тиш изларини қайд этиш усуллари: Тиш излари асосан юмшоқ жисмларда (масалан, тери, пластилин, озиқ-овқат маҳсулотлари) пайдо бўлади. Уларни аниқлаш ва сақлаб қолиш учун гипсолетка (гипсли қолип олиш), фотосуратга олиш, сканерлаштириш каби усуллар қўлланилади.

Суд-тиббий экспертизада тиш изларининг ўрни: Ўлик таналарда ёки жабрланувчи танасида тиш излари жиноятнинг хусусиятлари, вақтини аниқлаш ва

20-May, 2025-yil

гумондорни аниқлашда муҳим далил бўлиб хизмат қилади. Германия давлатларида тиш излари асосида шахс идентификацияси кенг қўлланилади. Бу мақсадда стоматологик маълумотлар базаси яратилган ва компьютер дастурлари орқали таққослаш ишлари олиб борилади.

Тиш излари билан боғлиқ суд-амалиётдаги мисоллар: Айрим йирик жиноят ишларида гумондор шахснинг тиш изи орқали аниқлангани, бу методиканинг самарадорлигини тасдиқловчи амалий далил бўла олади.

ХАЛҚАРО ТАЖРИБА

АҚШ, Буюк Британия ва Канада каби мамлакатларда одам тиш изларининг криминалистик таҳлилига алоҳида эътибор қаратилади. Форенцик одонтология соҳаси ривожланиб, стоматологик маълумотлар базаси юритилмоқда. Айрим ҳолларда, тиш излари асосий ва ҳал қилувчи далил сифатида ишлатилган ва жиноятчиларнинг судда айбланишига олиб келган.

ХУЛОСА

Трасологик тадқиқотларда одам тиш излари муҳим идентификация манбаи сифатида хизмат қилади. Улар жиноятчининг жисмоний иштирокини тасдиқлаш, жабрланувчи ва жиноятчи ўртасидаги жисмоний алоқани аниқлаш имконини беради. Илмий асосланган ёндашув, замонавий технологиялар ва халқаро тажрибанинг қўлланиши тиш излари орқали жиноятларни фош этишда юқори самарадорликни таъминлайди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Toshxo‘jayev B.A. Kriminalistika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2020. – 512 b.
2. Zokirov Sh.A. Sud-ekspertiza asoslari. – Toshkent: “Adolat”, 2019. – 368
3. Karimov H.S. Sud trasologiyasi: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘zR IIV Akademiyasi nashriyoti, 2021. – 276 b.
4. Sharipov S. Kriminalistik texnika va izlar tahlili. – Toshkent: “Huquq dunyosi”, 2018. – 294 b.
5. Алексеев А.И., Юрченко Ю.И. Судебная трасология: теория, методика, практика. – Москва: Юрайт, 2021. – 402 с.
6. Россинская Е.Р. Криминалистика: учебник. – Москва: Норма, 2020. – 864 с.
7. Кочоев Д.Ш. Криминалистическая трасология: практикум. – Санкт-Петербург: Питер, 2019. – 352 с.
8. Дубинский А.Е. Судебная экспертиза и её международные аспекты. – Москва: Статут, 2021. – 410 с.
9. Fisher, B.A.J. Techniques of Crime Scene Investigation. – Boca Raton: CRC Press, 2019. – 602 p.
10. De Forest, P.R., Gaensslen, R.E., & Lee, H.C. Forensic Science: An Introduction to Criminalistics. – New York: McGraw-Hill, 2020. – 544 p.

20-May, 2025-yil

11. Houck, M.M., & Siegel, J.A. Fundamentals of Forensic Science. – London: Academic Press, 2018. – 480 p.
12. Robinson, E.M. Crime Scene Photography and Documentation. – Amsterdam: Elsevier, 2017. – 368 p.

